

הלכות בית הכנסת סימן קנא

בהם חשבונות יאלא-אס-בן הם של מצוה, כגון קפה של צדקה ופדיון שבויים. והוא מן המספידים בהם, אלא-אס-בן יהיה ההספד לאחד מגדולי (א) (י) העיר שכל בני העיר מתקבצים וקאים להספידו. ואם צריך לכנס בהם לצרכו, כגון לקרא לאדם, יכנס ויקרא מעט או יאמר דבר (ד) (יא) שמועה (יב) ואחר-כך יקראנו, כדי שלא יהא נראה כאלו נכנס לצרכו. ואם אינו יודע לא לקרות ולא לשנות, יאמר לאחד מהתניקות קרא לי פסוק שאמה קורא בו, או ישאה מעט ואחר-כך יצא, שהישיבה בהם מצוה, שנאמר 'אשרי יושבי ביתך'. (ושעור הישיבה (יג) כדי הלוח שני פתחים) (לבעת הישיבה) בסיון צ סוף סעף (כ): ב יוש אומרים, שמה ששינוי בקדשת בתי-המדרשות, ורצה לומר של רבים דומא דבית-הכנסת, אבל יחיד הקובע מדרש בביתו (יד) לצרכו אין לו קדשה כל-כך: ג (טו) אין ישנים (ס) (ה) בבית-הכנסת אפילו שנת עראי, (טז) אבל בבית-המדרש מותר: ד (יז) לצורך בית-הכנסת מותר לאכל (יח) ולישן (יט) בתוכו. (יט) ומשעם זה ישנים כליל יום-הכפורים בבית-הכנסת. ואפילו לצורך מצוה אחרת, כגון שנקבצים (כ) לעבר (ו) השנה בבית-הכנסת, מותר לאכל שם: ה ה' לבית-הכנסת שני פתחים, לא יכנס בפתח זה *לעשותו דרך לצאת בפתח השני *לקצור דרכו. ואם היה הדרך עובר קדם שנכנה בית-הכנסת, מותר. וכן אם לא נכנס בו תחלה כדי לקצור דרכו, מותר לעשותו דרך. וכשנכנס בו להתפלל (ס) (כא) *מותר למי שנכנס בפתח זה לצאת בפתח אחר: ו 'מותר לכנס בבית-הכנסת במקלו ובתמרמילו ובאפגדתו (פרוש, מיני כיסים; פרוגם ובילקוט)

ד הרמב"ם שם ה' שם
במקרא ו' הר"י
הכ"ב ומתקיימת
ז שם ח' תנא מילוי
פ' י' מהלכות
תפלה מירושלמי פ'ק
קמא
דקדוקים
ט מגלה כ"ט וכתובת
כ"ב
(*) לאפוקי מנחת
הרא"ש ונחור דגס
"מנחה"
י כן משמע שם
בבבבב

באר היטב

(א) העיר. פי' שמת קרובו של הגדול: (ד) שמועה. פי' של תורה. הא"י ז"ל היה נזהר מאד שלא לדבר בבהכ"נ אפילו דברי מוסר פן ימשך ממנו דברי חל: (ה) בבהכ"נ. וחוב לגער באותן הלשנים בבהכ"נ ומכ"ש אותן שישנים בשעת הדרשה, שאז צרכה גוררת וחסיר אגוז משמע תורה. המתעשש בבהכ"נ אין אומרים לו רפואה, מ"מנו, ע"ז ונבאלה רבה המיר במקום ששטר להספיק וסביא ראה לדבריו, ועין ספר חסידים סי' תשי"ט. קצא דבר בחצר בהכ"נ וזה בו, ולא אמרין דחצר להקדש (אגודה יכנס משתו לשם, מ"א: (י) השנה. שאין בה קלות-ראש, דאין עולין לה אלא בפת וקטניות: (כ) מותר למי. ז"ל מצוה למי וכו', מ"א, ע"ש, ועין ע"ת:

שערי תשובה

עב"ט. וצ"ע ג"כ מ"ת סימן יח שאין ספק בשום מקום תמנה בהכ"נ, ומן הדק ראשית לעשות שמונה צלעות אף בעגן אחר אם השעם לפי שכל תמנה זו הסקס מנה להם יתור, אבל אם שוביל שווצים להקדמותו כלבים או להכיל שוים, קורא אגז גליס "ושחם" ישראל [את] ע"הו וכן "סבלות", ולכן אין לשנות דבר ממנהו שנים, עין שם:
(ה) בבהכ"נ. עב"ט. ומ"ש קצא דבר כו', עין בארץ בקצה"ס סי' ר ס"ק א ושם כתב דאם אמר יתור חצור לקדש וזה לו, עין שם:
יש מעילה). ושיחת הולדים אסור גדול בבהכ"נ, של"ה: (י) בתוכו. ולא יכנס משתו לשם, מ"א: (י) השנה. שאין בה קלות-ראש, דאין עולין לה אלא בפת וקטניות: (כ) מותר למי. ז"ל מצוה למי וכו', מ"א, ע"ש, ועין ע"ת:

משנה ברורה

(יג) וכן נראה שאין להחמיר לאנשים שלומדים שם כל היום: (י) העיר. שמת קרובו של הגדול ומחמת זה באים רבים להספד, וכל-שבן כשההספד הוא על תלמיד-הסב (אחרונים) 28. הא"י היה נזהר מאד שלא לדבר בבית-הכנסת רק תפלתו, אפילו דברי מוסר לא דבריו פן ימשך ממנו דברי חל: (יא) שמועה. פרוש, הלכה או משנה: (יב) ואחר-כך יקראנו. רוצה לומר, אבל לא יקדים הקריאה מקדם שיאמר איוה דבר-תורה, דיהנה נראה דאמירת הדבר-תורה הוא רק טפל 30 [אחרונים]: (יג) כדי הלוח. הינו שישא שער הלוח כלל יש עליו קדשת בית-המדרש 31. ועין לקמן בסיון קג סעף ח לעגן בית-הכנסת, והוא הדין לעגן זה: ג (טו) אין ישנים וכו'. ומ"ר באנשים דעלמא, אבל לתלמיד-הסב כשלומד שם, כבר בארנו בסעף-קטן ו דשרי: (טז) אבל בבית-המדרש מותר. רוצה לומר, (יג) שנת עראי. ועין בחדושי רבי עקיבא איגר שספקס בהתר זה, ואפשר דיבין שבית-המדרש צשוי לשהות שם זמן הרבה ללמוד ולשמע דבר-תורה וקשה להור משנת עראי, על-כן לא אסרו זה לשום אדם. ולתלמיד-הסב הלומד שם בקביעות מותר אפילו שנת קבע 35 [פן משמע בלבד]: ד (יז) לצורך בית-הכנסת. כגון מי ששומר אותו 36 ובהא גנא: (יח) ולישן בתוכו. ולא יכנס משתו לשם [מ"א], ובאלה רבה חולק עליו וכן בחדושי רבי עקיבא איגר, עין שם: (יט) ומשעם זה וכו'. רוצה לומר, כדי לשמר הגדלות 37: (כ) לעבר השנה. עין במגן-אברהם שהביא בשם הגהת סמ"ק, דלא הור בסעודת מצוה אלא כגון סעודת עבור שנה שאין בה קלות-ראש, שהיתה עשויה בפת וקטניות בלבד, ורוצה לומר, לאפוקי סעודת מצוה שיש בה שירות, אסור אף בבית-המדרש [פמ"א, ע"ש]. (ד) ומכל מקום הנהגין להקל לעשות סעודת סיום הש"ס בבית-המדרש מפני שאין להם מקום אחר מנהג לזה, אין למחות בידם דיש להם על מי לסמך 38: ה (כא) מותר למי שנכנס וכו'. צריך לומר "מצוה למי שנכנס" [אחרונים], ובמקרא מיתי לזה מקרא שנאמר "ויבכאו עם הארץ לפני ה' במוצדים, הבא דרך שער צפון להשתחות יצא דרך

באר הגולה

שהוא צורך רבים 32, וכל-שבן חשבונות של יחיד: * אבל בבית-המדרש מותר. ובבתי-המדרשות שלנו שמתפללין בהם גס-כן, לכאורה לא גריצא מבית-הכנסת לבר אסור אפילו עראי. ולפי השעם שהסברנו בסעף-קטן טז אפשר דשרי, וצריך עיון: * לעשותו דרך. אם לא שיקרא או שישא שם מעט 33, ובג"ל: * לקצור דרכו. שאסור לכנס בהם אלא לדבר-מנחה 40 [רמב"ם]. ואם הוא הולך לדבר-מנחה, אפשר דשרי [פמ"ג], ולא נחידא, שמוכרי הרמב"ם אין ראה להקל, ודמכבים מרי דהקיסה לבית-הכנסת היה בשביל דבר-מצוה, דאז מטייל מותר אחר-כך גס-כן לקצור דרכו, מה שאין כן כזה שנכנס בכיון דרך בית-הכנסת 41 רק כדי לקצור דרכו, והמנחה שמונה לעשותה הלא יוכל לעשותה אפילו אם לא יעשה הבית-הכנסת קפדנדיא, מסתברא דאסור 42:
שני פתחים, דהינו שמונה טפחים 31: ב (יד) לצרכו 33. אבל אם הקדש בית לצורך רבים ללמד בו, אפילו אם אין מתפללין שם כלל יש עליו קדשת בית-המדרש 34. ועין לקמן בסיון קג סעף ח לעגן בית-הכנסת, והוא הדין לעגן זה: ג (טו) אין ישנים וכו'. ומ"ר באנשים דעלמא, אבל לתלמיד-הסב כשלומד שם, כבר בארנו בסעף-קטן ו דשרי: (טז) אבל בבית-המדרש מותר. רוצה לומר, (יג) שנת עראי. ועין בחדושי רבי עקיבא איגר שספקס בהתר זה, ואפשר דיבין שבית-המדרש צשוי לשהות שם זמן הרבה ללמוד ולשמע דבר-תורה וקשה להור משנת עראי, על-כן לא אסרו זה לשום אדם. ולתלמיד-הסב הלומד שם בקביעות מותר אפילו שנת קבע 35 [פן משמע בלבד]: ד (יז) לצורך בית-הכנסת. כגון מי ששומר אותו 36 ובהא גנא: (יח) ולישן בתוכו. ולא יכנס משתו לשם [מ"א], ובאלה רבה חולק עליו וכן בחדושי רבי עקיבא איגר, עין שם: (יט) ומשעם זה וכו'. רוצה לומר, כדי לשמר הגדלות 37: (כ) לעבר השנה. עין במגן-אברהם שהביא בשם הגהת סמ"ק, דלא הור בסעודת מצוה אלא כגון סעודת עבור שנה שאין בה קלות-ראש, שהיתה עשויה בפת וקטניות בלבד, ורוצה לומר, לאפוקי סעודת מצוה שיש בה שירות, אסור אף בבית-המדרש [פמ"א, ע"ש]. (ד) ומכל מקום הנהגין להקל לעשות סעודת סיום הש"ס בבית-המדרש מפני שאין להם מקום אחר מנהג לזה, אין למחות בידם דיש להם על מי לסמך 38: ה (כא) מותר למי שנכנס וכו'. צריך לומר "מצוה למי שנכנס" [אחרונים], ובמקרא מיתי לזה מקרא שנאמר "ויבכאו עם הארץ לפני ה' במוצדים, הבא דרך שער צפון להשתחות יצא דרך

שער הציין

(יג) ואף דבירושלמי איתא בשם ר' יהושע כד' דבית-הכנסת ובית-המדרש לחכים ולתלמידיהם, משמע דשניהם שרין הם, וכוון דבית-הכנסת נראה מוחק הוא הדין בבית-המדרש: יש לומר דבאמת מי שלומד בקביעות שם, אם יצטרך לילך ולחפש מקום לאכילה ושתיה או לשאר תשמישיו, גס זה בכלל דתק הוא, וכמו שהאריך הטנאן-אברהם בזה, ונטיל לצורך לזה דעת הור ורוע דמותר לתלמיד-הסב בכל מקום: (יג) יתהדעה רמו ש"ך ס"ק טו וחדושי ר' עקיבא איגר: (יד) מי ידע שישת הרמב"ן ונשכ"א ח"ד סימן רעז דבית-הכנסת שובבכל על תנאי הוא אפילו בישבון, ובמ"ר לצורך גנאים או לצורך רבים לפי שעה, ורש"י ואור נרוע גס-כן בכירה להו דעל תנאי אפילו בישבון, וגם יש נסחאות בירושלמי דגוסין "בשבתא ובכאשר-הרשים", ואז בנדיא לא היה פת וקטניות בלבד, ועין באלה רבה סעף-קטן כ:

הלכות בית הכנסת סימן קנא

ביאורים ומוספים

[משנ"ב ס"ק טא]

כדי שיהיה נראה כמקבץ.

(43) וביאר המחצה"ש (ס"ק ז), שבוה שנכנס מפתח אחד וירצא מהפתח השני מראה שענין בית הכנסת חביב עליו שהולך בכל שטח בית הכנסת.

[משנ"ב ס"ק כב]

מיוחד לתפלה מצאנו ימיו של אדם⁴⁴, ונפסקין קצור ימי אדם⁴⁵.
(44) ולענין אם מותר להתפלל שלא בבית הכנסת כשעליו סכין, כתב בשו"ת צ"ח אליעזר (ח"י סי' יח ס"ק ג ו-יא) שלפי טעם זה יש לאסור, כיון שהתפילה עצמה מאריכה ימיו של אדם אף שלא בבית הכנסת ולבית הכנסת אסור אף שלא בשעת תפילה, כי בית הכנסת שהוא מקום שמויחד לתפילה מאריך ימיו של אדם, ולא כדעת המטה יהודה (ס"ק א) שאין איסור אלא כשמתפלל בבית הכנסת שאז יש טעם נוסף לאיסור משום כבוד בית הכנסת. וראה גם בכף החיים (סי' צא ס"ק כט) בשם המקובלים שיש להזהר שלא יהיה עליו שום דבר של ברזל בשעת התפילה.

(45) ולענין הכנסת כלי נשק לבית הכנסת, כתב בשו"ת אור לציון (ח"ב סמ"ה תשובה נט) שאסור להכניסו וכן משמע בגמ' (סנהדרין פב, א) שכל כלי זין אסור, אלא אם כן אין אפשרות להשאיר את כלי הנשק בחוץ בלא שמירה ונאם מכסחו באופן שאינו ניכר, מותר לעשות כן בכל אופן, כמבואר במשנ"ב ס"ק כב, וכן דעת הגרי"ש אלישיב (אבני יעשה תפלה פ"ז ס"ל) שאם אין לו הדין לשומרו ורצה להתפלל בציבור, יוכל להיכנס עמו לבית הכנסת מאידך, בספר צדקה ומשפט (להגרי"ב בלי פ"ב הע' מב) כתב שאם אינו יכול להשאירו בחוץ, עדיף להתפלל ביחידות ולא להיכנס בכלי משחית לבית הכנסת. ובשו"ת צ"ח אליעזר (ח"י סי' יח ס"ק ו) כתב שכשאינו יכול להשאיר את כלי הנשק בחוץ [ואינו יכול לכסותו], יוכל להכניסו לבית הכנסת על ידי שיפדוק ממנו את מחסית הקלעים, ואז מותר אף אם המחסית תלדה בחגורה, כיון שעתה כשהם מופרדים אינו יכול לקצר ימים.

ולענין כניסת עיור עם כלב נחיתה לבית הכנסת, ראה בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"א סי' מה) שהתיר בבתי כנסת בחוץ לארץ שעל תנאי הם עשויים וכמבואר בירושלמי המוזכר בשעה"צ ס"ק ח, שהכנסת בעל חי לבית הכנסת לא גרע מאכילה ושתייה, ואף בבתי כנסת בארץ ישראל שאינם עשויים על תנאי יתכן שמותר, כיון שאין זה ביוק וקלות ראש כשכניסת הבעל חי היא לצורך תפילת בעלי.

[משנ"ב ס"ק כג]

בבואר הלקח דבור המתחיל ויש אומרים⁴⁶.

(46) שם הקשה, ממה שכתב השו"ע לעיל (סי' ב ס"ו) שאסור לילך ארבע אמות בגילוי הראש בכל מקום [אפילו שלא בבית הכנסת] וכתב לענין בבואר היטב [שתירץ שם (ס"ק ג) שמחוץ לבית הכנסת אינו חייב גמור אלא מידת חסידות בלבד], והביא שהפמ"ג (שם א"א ס"ק ג) תירץ, שחוץ לבית הכנסת האיסור לילך ארבע אמות הוא דוקא ארבע אמות, ובבית הכנסת אסור אפילו פחות מארבע אמות, והביא עוד את דעת הט"ז (סי' ח ס"ק ג), שבזמננו אסור מדינא בכל מקום לילך בלא כיסוי הראש, אפילו פחות מארבע אמות, ואף כשיושב בביתו [וראה שו"ת דברי יציב (או"ח סי' ס ס"ק ח) שכתב ליישב, שראש מגולה הכונה היא בלא כובע על הכיפה], ולענין כניסה לבית הכנסת נקרא שראשו מגולה כל זמן שמקצת ראשו מגולת.

[ביה"ל ד"ה בסכין ארן]

ומספיקא שאין להחמיר בזה אלא באנשים דעלמא שאסורים לאכל

בבית-המדרש⁴⁷ וכו', ומתחיל לקרן ברכת-המזון⁴⁸.

(47) מבואר מדבריו שהאיסור להיכנס עם סכין נהג גם בבית המדרש, אף על פי שהטעם המובא במשנ"ב (ס"ק כב), דהיינו שתפילה מאריכה את ימיו של אדם והסכין מקצרת, אינו שייך אלא בבית הכנסת, וכן הוכיח בחי' מהר"ץ חיות (סנהדרין פב, א) ממה שלמדו (שם) "ויקם מתוך העדה ויקח רומח בידו", מכאן שאין נכנסין בכלי זין לבית המדרש. וביאר הערוך השלחן (סי' א), שכיון שאף התורה מאריכה את ימיו של אדם, אסור להיכנס עם סכין אף לבית המדרש.

(48) כמבואר בשו"ע לקמן (סי' קפ ס"ה) שנהגים לכסות הסכין בשעת ברכת המזון, ובטעם הדבר ראה במשנ"ב שם (ס"ק יא) שכתב שהוא משום שהברזל מקצר ימי האדם, ואינו דין שיהא מונח על השולחן שדומה למזבח שמאריך ימי האדם, או משום מעשה שהגיע אחד ליבונה ירושלים ונזכר בחורבן הבית, ותקע סכין בבטנו.

והטעם שכאן אסור להיכנס לבית הכנסת רק בסכין ארוך, ואילו לענין כיסוי הסכין בברכת המזון לא חילקו בין סכין ארוך לקצר, ראה ט"ז (ס"ק ב). והפמ"ג (משב"ז ס"ק ב) ביאר, שאם מתעיל כיסוי גם לסכין בבית הכנסת [וכמבואר במשנ"ב ס"ק כב בשם הא"ר] יש לומר שסכין קטן יכול לכסותו תחת בגדיו בבית הכנסת, אבל סכין ארוך אי אפשר לכסותו תחת בגדיו שלא יראה החתמה, ולכן אסור.

[משנ"ב ס"ק כד]

לרק ב⁴⁹.

(49) וכן להשליך כינה בבית הכנסת, כתב הרמ"א לעיל (סי' צז ס"ג) שאם כינה עוקצתו מותר ליטלה בידו ולזרוקה בבית הכנסת, ובלבד שלא יעשה כן בשעת תפילת שמונה עשרה, שאז ימשמש בבגדיו להסירה שלא תתבטל כונתו, אך לא יסירנה בידו.

וכשרוצה לרוק בבית הכנסת, כתב הרמ"א לעיל (שם ס"ב) שלא ירוק לפניו או לימינו, מפני שהוא כנגד השכינה, רק לאחוריו, או לשמאלו אם אינו יכול לירוק לאחוריו, וראה בדרכי משה שם (אות ב) שדין זה הוא אף שלא בשעת התפילה, וראה דעת תורה (כאן, סי' יז).

[משנ"ב ס"ק כה]

ובשבת שאסור לשפשף⁵⁰.

(50) כמבואר בשו"ע לקמן (סי' שטז ס"א) שלא ישפשף ברגליו דק על גבי קרקע משום שמושזה גומות [דהוי בונה, כמבואר במשנ"ב לקמן סי' שלו ס"ק ו].

[משנ"ב ס"ק כז]

והנהגה להדליק⁵¹ וכו', שפן היו עושין במקדש⁵².

(51) וכתב לקמן (סי' תקיד ס"ק לא) שיש בזה כבוד המקום, כמו שנאמר "באורים כבדו ה'" (ישעיה כד טו). וכתב עוד לקמן (סי' תרי ס"ק יא) בשם הילקוט, שמצוה לעשות את תפילות נרות בית הכנסת עבית, כדי להרבות אור.

ולענין אם ראוי להדליק נרות בית הכנסת [שלפני העמוד שזן לכבוד בית הכנסת] בנרות חשמל, כתב בשו"ת כוכבי יצחק (להג"ר יצחק שטרנחל ח"א סי' יב) שמצוה מן המובחר להדליק בנרות של שמן או שעה, ואת הנר תמיד שהוא כנגד נר המערבי לכתחילה ידליקו בשמן, וכן נהגו בבתי הכנסת באירופה. אכן, בשו"ת מלמד להועיל (או"ח סי' כא) כתב שנתפשט המנהג להדליק את נר התמיד בגז [או בחשמל].

הלכות בית הכנסת סימן קנא

לג

באר הגולה

כ אחרת חיים בשם
מנחם ל שם בגמרא
ושם בירושלמי
נ מהר"י דן חסיד
ג מילה כ"ח סור
ע שם בגמרא פ שם

ובתמילא. כ"גש אוסרים לקנס בו (כב) *בסבין ארץ (כג) *או בראש מגלה: ז ל"כול (כד) ל"ק (ט) בו, ובלבד (כה) שישפשושנו ברגליו, או שיהיה שם (כו) גמי שאם ירק לתוכו לא יהא נראה: ח טייט שעל רגליו ראוי לקנחו קדם שיכנס להתפלל, וראוי שלא יהא עליו ולא על בגדיו שום לכלוך: ט גוהגים בהם כבוד (י) ל"כבדן ו"לכבדן (פרוש 'כבוד' נקרי הכית, 'רבוץ' וריקת הפנים על-פני הקרע). יגוהגין (כז) להדליק בהם גרות לכבדן: י 'אפלו (כח) לאחר (יב) שחרכו צדין הן בקדשן, ויכשם שגוהגים בהם כבוד בישובן כך גוהגים בחרבן, חוץ מכבוד ורבוץ. ואם עלו בהם עשבים, (כט) תולשים אותם ומניחים אותם במקומן משום עגמת-נפש, (ל) כדי שיראו העם ותעיר רוחם וישתדלו לבנותם: יא (לא) *אם בשעת בנין בית-הכנסת (יז) (לב) התנו עליו *להשתמש בו, מותר להשתמש בו (יג) (לג) בחרבנו, *אבל (לד) בישובו *לא מהגי (יד) תנאי. ואפלו בחרבנו, לתשמיש מגנה (לה) בגון

באר היטב

(יז) התנו עליו. דוקא התנו בפרוש אבל מסתמא לא, עמ"א: (יג) בחרבנו. דוקא שאין דעתם לבנותם, אגדה מ"א: (יד) תנאי. הינו לקלות-ראש בגון אכילה ושתיה תוריה הך קלות-ראש ביותר ועגמת-נפש, מ"א:

באר הגולה

*בסבין ארץ. עין משנה בירורה. ומסתבא שאין להחמיר בזה אלא באנשים דעלמא שאסורים לאכל בבית-הסדר⁴⁷, והסבין שנושא לשם הוא שלא לצורך תשמיש, אבל למידת-הכס שסמך לאכל ולשתות שם והסבין שנושא שם הוא לצורך תשמיש, מסתבא דמותר כמו בכל אכילה, שלא הצורך לכסותו רק בעת שגמר להשתמש בו וימתחיל לכרד ברכי-הסנדק⁴⁸: * או בראש מגלה. אפלו במקום שגוהגין ללכת בן לפני השמים, שנהו דרך קלות-ראש לפני המקום, כאלו אין עליו מותא שכינה, ויש לו כובע בראשו, יש לו אימה וכבוד-ראש לפניו ויחבדו [לבוש]: * להשתמש בו. כמב אלהי רבה בשם הב"ח סימן קנג, דאם התנה להתפלל עד זמן פלוני ואחר-כך לא יתפלל בו כלל, משתמש בו אחר כלות הזמן כל מה שירצה⁴⁹, וצריך עיון, ובאשן זה הלא לא נחשב הנמנה כלל, כיון שהתנה בהדיא שהוא רק לפי שעה, ואם-כן אפלו בזה הזמן גופא אין ארשת בית-הכנסת עליו, וכן מוכח בסדרכי שהביא הב"ח [אף לענין קלות-ראש נראה שראוי להחמיר בחוץ הזמן, וזהו שסימה הנמנה [לפניו] שסדרכי: ואף-על-פי-כן אין גוהגין בזה קלות-ראש, ומא ניהו, חשבונות, ודו"ח לומר, דאף דמצד הדיו הנומנה כזו שהוא לפי שעה לאו מלתא היא, מכל מקום אין להגב בה קלות-ראש של חשבונות, וכל-שכן שחוק והתהלך, ולענין אכילה ושתיה ושארי תשמישין משמע שאין להחמיר בזה, וכמו שכתבנו בסיומן קנג במשנה ברורה סעיף קטן נא: * אבל בישובו וכו'. הנה בפרושה דסוגיא דעל תנאי הן בשויות של פה ושית, והיו שיתת התוספות ונרא"ש דבישוב לא מהני תנאי ובחבנו מהני, ושית רש"י ודאור ורדע דאפלו בבישוב מהני תנאי, ושית הנמכ"ן ותר"ן, וכן דעת הרשב"א בתשובותיו בחלק ד, דאפלו בחרבן לא מהני תנאי שישתמש בו להדיא בשלא מדיח, אבל בשווא מדיח אפלו בישובן מהני תנאי (מדיח קרי בשווא להאכיל העצים לצורך שעה או להשיבין שם). והנה אף שהמחבר העתיק לדנא דבישוב לא מהני תנאי, מכל מקום נראה מדבר הש"י בריש הסיון דלשון מדיח וכל' על לשמן על הרמב"ן דאפלו בבישוב מהני, והדיון עמו, שכן הוא צ"ח דעת הר"ן והרשב"א, וגם יש לצורך לזה דעת רש"י ואור ורדע דסביתא להו דאפלו בישובן מהני תנאי. ודע עוד, דאפלו לדעת רש"י ואור ורדע דמהני תנאי אפלו בישובן, מכל מקום לקלות-ראש משם בגון שחוק והתהלך וביצא בו פשיטא דלא מהני, כדמוכח בגמרא להדיא, עין שם, דאפלו חשבונות אסור משום דהוא גס-סן קלות-ראש: * לא מהני תנאי. עין בגמרא אברהם שהביא, ודוקא לתנאי של קלות-ראש בגון אכילה ושתיה ולענין בחמה מפני החמה, אבל לשאר תשמיש מהני תנאי. וקשה, דהא מוכח ברא"ש שם דאפלו לקרא לאדם משם גס-סן לא מהני תנאי בישובו, ומא גרעא זה משאר תשמיש דעלמא? אלא ודאי

(ט) בו. דוקא שלא בשעת התפלה. והרא"י ו"ל תה נזהר מריקה אפלו שלא בשעת התפלה: (י) ל"כבדן. רבנו יצחק היה מכבד בוגנו לפני ארץ הקדש, ס"ח סי' קכח, מ"א: (יב) שחרכו. אפלו בחור"ל, ר"י ב"רב, מ"א:

משנה ברורה

שער נגב"ו גוף, והשעם, כדי שיהיה נראה כמחבב⁴⁸ [ר"ן]: ו (כב) בסבין ארץ. לפי שבית-הכנסת שהוא מיוחד לתפלה מארכת ימיו של אדם⁴⁹, והסבין מקצר ימי אדם⁵⁰. ועין באילה רבה שדעתו שאין להחמיר כי אם בסבין מגלה: (כג) או בראש מגלה. עין לעיל בסיומן צא סעיף ג, בבאר הגולה דבור הפתחיל ויש אומרים⁵¹: ז (כד) ל"ק אדם⁵². ובלבד שלא בשעת תפלת שמונה-עשרה, כדלעיל בסיומן צו סעיף ב. ויהיה נזהר שלא ירק בפני חברו שימאס בה [חגיגה ה']. הא"י (טו) היה נזהר מריקה: (כה) שישפשושנו ברגליו. ובשבת שאסור לשפשוש⁵³, יצמיד המנעל עליו עד שיתמנע [אחרונים]: (כו) גמי. או תכן וחול: ט (כז) להדליק. וגוהגין להדליק⁵⁴ קדם שיכנס אדם להתפלל, משום דאמרין בגמרא: מקום שמתפללין בו בעשרה, קרמה שכינה ואתא: ועוד, שכן היו עושין במקדש⁵⁵ נא"ר בשם הכל-בו: י (כח) לאחר שחרכו. בפתרי-קנסיות ובתרי-מדרשות, והשעם: דכתיב "והשמת את מקדשיכם", ולא כתיב 'את מקדשיכם אשעם', להורות לנו דקדושים הם אף קשהו שוממין⁵⁶. ואין חילוק בזה (טז) בין אם הם בפתרי-קנסיות שבארץ-ישראל ובין שבחוץ לארץ, אם לא בהתנו ויבדלקמן בסעיף יא: (כט) תולשים אותם וכו'. רוצה לומר, (יז) מותר לתלש אותם, ובלבד שיעינם במקומם ולא ישלם משם: (ל) כדי שיראו⁵⁷ וכו'. לפי זה, באם סתרו בית-הכנסת במקום זה ובנאוהו במקום אחר ואין בודעתם לבנות עוד במקום הראשון, (יח) אין שך דין זה, אלא יצוה גדר סביבו שלא יבואו לזלזל שם, ואם הוא במקום שיוכלו למכר, פונקד בסיומן קנג, ימכרוהו [ט"ז]: יא (לא) אם בשעת בנין. אבל לאחר-כך לא מהני תנאי כלל [ב"ח ועיתא]: (לב) התנו עליו. משמע דוקא שהתנו בפרושה⁵⁸, אבל מסתמא לא אמרין על תנאי הן בשויות, מנא-אברהם, דלא כמשתא-בבבבבב, (יט) ובאילה רבה מצד לדנא כהמשאת-בבבבבב שמוקל בזה: (לג) בחרבנו. פרוש, אותו תנאי מועיל שלאחר שחבר יהיה מותר להשתמש בו, אבל כל זמן שקנימת אין תנאו מועיל⁵⁹: (לד) בישובו לא מהגי. ודוקא לאכילה ושתיה או לקנס או להשיבין דעלמא, ודוקא לא מהגי תנאי [מ"א]. ועין באור הגולה: (לה) בגון שחרכו. עין לעיל בסיומן

שער הציור

(טו) ומסתבא דמותר חסידות הוא דעבד, אבל מדינא שר כדאיתא בגמרא, ועין שם דהשעם, 'כי ביתו' דלא קפיד איניש על זה. ויש לעין לאותם האנשים העשירים ומקפידים בביתם על הרקיקה, אם-כן גם בבית-הכנסת ובית-הסדר יש להם אסור להם לוק: (טז) מנא-אברהם ושי"א: (יז) מפרוש המשנה להרמב"ם: (יח) ולשון הש"י שכתב: אין צריך לתלש העשבים, אינו מוקדק כלבד, אלא הכונה אין צריך לרקוק שישאר במקומו: (יט) ובאמת מפשטות דבר השו"ר שלחן-שירי ודברי מהר"י ב"רב משמע שהמנא-אברהם, וכן משמע משימת הרמב"ם דסתם דין בית-הכנסת ולא הזכיר דבחוץ לארץ יש להם דין אחר, אמנם באור נרע מוכח בהדיא בדעת המשאת-בבבבבב [והמנא-אברהם לא היה לפניו האור ורדע, רק מה שהביא הנהגות אשרי בשמו], ודין זה אין לו שך דין כל-כך, מכל מקום אין צדאי להקל בזה⁶⁰ והמנא-אברהם כתב לאסור וכן משמע מכל הפוסקים הנ"ל, וגם האלהי רבה לא כתב להחמיר ודאי⁶¹ והיו צדיקין: (כ) וכל-שכן שחוק והתהלך ושיחה בטלה, דלזה בנודא לא מהני תנאי. ועין בעלת-המדר שכתב דזה אפלו בחרבנו אסור, דלא צדיק מחשבונות של רבים:

מילואים

הלכות בית הפנקס סימן קנא

המשך מעמוד קודם

הוסיף, שיזהרו שלא לזרוק האפר על הרצפה משום כבוד בית הכנסת, ואם העישון מפריע לאחרים אין לעשן, וכל זה בלי לדון על העישון עצמו אם הוא מותר על פי ההלכה [וראה דעת הגר"י קרליץ (זכרון משה עמ' עא) שכתב לדון אם לתלמיד חכם מותר לעשן בבית המדרש, כי יתכן שיש בזה קלות ראש יותר מאכילה ושתייה].

ולענין שאיפת טבק להרחיח בבית הכנסת, כתב השרי חמד (מערכת בית הכנסת אות ז) שרק למי שרגיל בכך ואינו יכול להימנע מכך, מותר לשאוף לעצמו ובצינעא, אבל אסור לכבד ולהעביר זה לזה, משום שזוהי קלות ראש בבית הכנסת, והביא שכן כתב הבאר היטב (סי' תקנא ס"ק לט), אך הביא שהפתח הדביר כתב שמנהג העולם להתיר, אך רק למי שיתושב מימנו ומשמאלו בסמוך לו שאו אין זה בפרהסיא, וכן כתב הכף החיים (סי' כא וסי' צב ס"ק יג) שנהגו להתיר אם עושה כן בצינעא ובלא קלות ראש, אך לא בשעת התפילה וחזרת השי"ן.

(27) כמבואר בשו"ע לקמן (סי"א) שבארץ ישראל לא מועיל שום תנאי, וכן כתב במשנ"ב (סי' ה) לענין אכילה ושניה של אורחים עניים בבית הכנסת. אמנם בביה"ל להלן (סי"א ד"ה אבל בבתי) כתב שמלבד התוס', כל הראשונים לא הזכירו דין זה שלא מועיל תנאי בארץ ישראל [וגם התוס' לא כתבו כן אלא לשיטתם שאף בבבל לא מועיל התנאי בישובו אלא בחורבנו], וכתב שיתכן שאפשר להקל גם בבתי כנסיות בארץ ישראל שיעיל תנאי לענין אכילה ושתייה.

מקום כזה ולקבעו מהיום והלאה לבית הכנסת מסתבר שמותר. ולענין לעשות בית הכנסת מבית עבודה זרה, כתב לקמן (סי' קנד ס"ק מה) בשם הרא"ם (שם בשו"ת ח"א סי' פא) שמותר [וראה שם ברא"ם שהוכיח מכך שנהגו להתיר לענין בית עבודה זרה, שגם כאן מותר להתפלל בבית הכנסת שנעשתה בו עבירה של פריצות]. והביא שהא"ר כתב שלא התיר הרא"ם אלא לשכור אותו באופן זמני מהנכרים, אבל אין לעשותו בית הכנסת קבוע, וכתב המשנ"ב שכמדומה שהעולם נוהגים להקל גם לעשותו בית הכנסת קבוע.

[ביה"ל ד"ה ואין אוכלין]

אסור לשנות מים בבית הכנסת ובבית הפנקס⁽²⁶⁾ וכו', ולפי זה בארץ ישראל אין טעם להחריג.

(26) ולענין עישון בבית הכנסת, מבואר בשערי תשובה (סי' קנד ס"ק כ) שאסור משום שנחשב כמו אכילה ושתייה שאסור בבית הכנסת, אבל בבית המדרש מותר לתלמיד חכם [וראה שם ובמשנ"ב (סי' נ) לענין הדלקת המקטרת מנר בית הכנסת], וכן כתב הערוך השלחן (סי' ה) שאיסור גמור הוא לעשן בבית הכנסת ובבית המדרש, ואין לך קלות ראש גדולה מזו, ולא מועיל לזה שום תנאי, וראוי לגעור במעשנים, ורק לתלמיד חכם שלומד שם חצי יום או כל היום מותר לעשן בבית המדרש וכמו שהותרה לו אכילה, אבל לא בבית הכנסת, וכן כתב הכף החיים (סי' י ויג) שרק לתלמיד חכם מותר אם אינו יכול להתאפק שלא לעשן, ובשו"ת אור לציון (ח"ב פמ"ה תשובה נו)

הלכות בית הפנקס סימן קנא

המשך מעמוד לג

הערים, דעת הגרש"ז אייערבך (משנ"ב ביצחק יקרא) שיתכן שהכיבוש לא הפקיע את קדושתם, וכמו שקדושת ירושלים עצמה לדעת הרמב"ם (פ"ו מהל' בית הבחירה הל' טו-טז) וסיעתו לא פקעה על ידי כיבוש, משום ש'קדושה ראשונה קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבוא', כי שכינה איתה בטילה, כך גם בתי הכנסת שבירושלים קדושתם אינה בטילה.

[משנ"ב ס"ק ל]

בדין שיקרא⁽⁵⁴⁾.

(54) ואף אם אינם יכולים לבנותו, כתב הרמב"ם (פירוש המשניות מגילה פ"ג מ"ד) שבזה שישאירו את העשבים שם תיכנע נפשם וישבו אל ה', וכן כתב רש"י (שם כח, א ד"ה מפני) שזכירו על ידי זה את ימי בנינו ואת שהיו רגלים להתאסף שם, ויבקשו רחמים שיחזור לקדמותו.

ולענין ניקוי אבני הכותל המערבי, כתב הגרי"ש אלישיב (קובץ תשובות ח"ג סי' כ) שאין לחדש את פני אבני הכותל ולהסיר השחרורית שעליהם העשבים שעלו בהם, אלא רצוי להשאיר את הכותל המערבי כמות שהוא, כיון שמוסיף בזה נופך של עגמת נפש לזרואים, ועל ידי זה זכרו החורבן ויתפללו שיחזור לקדמותו [וראה שם שכך ראו לנהוג, אך מעיקר הדין כיון שאנו נקטים לעיקר שהכותל הוא מכותל הר הבית, ולא מכותל העזרה כדעת הרדב"ז, אם כן אין דין להניחו בחורבנו משום עגמת נפש, כיון שדין זה נאמר רק על העשבים העולים בתוך שטח בית הכנסת, שכשנמנחים אותם שם נזכרים שהיו מתאספים בתוכו, ולא על עשבים שעל הקיר החיצוני מחוץ לשטח בית הכנסת, ואנו דרי עומדים על יד הכותל

(52) ואף בעוד היום גדול, ואין צורך באור הנרות, ואף בזמן שאין אדם בבית הכנסת, כתב לקמן (סי' תקדי ס"ק לג-לד) שמצוה להדליק נרות משום כבוד בית הכנסת, אך בביה"ל שם (סי' ד"ה שהיה ברלקות) הסתפק אם יש מצוה וכבוד בית הכנסת להדליק בו נרות ביום כשאין שם אדם, ונשאר בצ"ע. וראה במשנ"ב לקמן (סי' רצח ס"ק ל) שהנרות שמדליקים לפני העמוד הם עשויים רק לכבוד בית הכנסת והשכינה ולא בכדי להאיר, אבל שאר הנרות בבית הכנסת הם גם כדי להאיר, ובשעה"צ שם (סי' כז) כתב שגם הנרות שמדליקים במנורות הם לפעמים רק לכבוד.

וכתב הקצות השלחן (סי' טט ס"ב וברדה"ש ס"ק יד) שנהגים ברוב בתי כנסיות להדליק נר תמיד שידלק יומם ולילה, משום כבוד שמים, יש בזה זכר למקדש שנה המערבי היה דולק בו תמיד, וכן כתב המקור חיים (סי' ט) שנהגים להדליק שני נרות תמיד של שמן בבית הכנסת לכבודו.

[משנ"ב ס"ק כח]

להורות לנו דקדושים הם אף קשהן שומקין⁽⁵³⁾.

(53) ובית הכנסת שנכנסו בו גוים וכבשוהו, כתב בשו"ת התשב"ץ (ח"ג סי' ה) שפקעה קדושתו משום שנאמר "באו פריצים וחיללוהו" [וראה שם שכתב טעם נוסף בזה], ועל פי דבריו התיר בשו"ת שבט הלוי (ח"ט סי' לג) למכור או להחליף בית כנסת שנלקח על ידי שלטונות עכו"ם, משום שפקעה קדושתו. והוסיף, שיש למוכרו או להחליפו על ידי שבעת טובי העיר, או על ידי בית דין אחר אם לא נותרה שם קהילה יהודית.

אך לענין בתי הכנסת בעיר העתיקה בירושלים שנכבשו בידי

הלכות בית הכנסת סימן קנא

המשך מעמוד קודם

בתורה, שאף על פי שאיסור התשמישים בבית הכנסת אינו אלא מדרבנן, מ"מ עשו חכמים חיזוק לדבריהם כשל תורה. ובביאור דעת המג"א [המובא להלן ס"ק לד] הסובר שתנאי מתיל להתיר תשמישים שאין בהם קלות ראש, כתב שם, שישנם שני סוגי קדושות לבתי כנסת, דהיינו קדושה קלה שמחמתה נאסרים שימושים שיש בהם משום קלות ראש, כגון אכילה ושתיה, וקדושה חמורה שמחמתה נאסרים אף שאר תשמישים, ולפיכך יכולים הקהל להתנות בשעת הבניה, שיהיה זה בית כנסת עם קדושה קלה בלבד.

ובטעם הסוברים שתנאי מתיל להתיר אף תשמישים שיש בהם משום קלות ראש, כגון אכילה ושתיה, ואף בישוב, כתב הגר"ז אויערבך (שו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' פח) שלדעתם אין בזה משום מתנה על מה שכתוב בתורה, כיון שעל ידי התנאי נחשב בית כנסת זה כאילו אינו מיוחד לתפילה בלבד, ואין קדושתו שווה לקדושת בית כנסת אחר.

ובטעם הדבר שמועיל תנאי להשתמש שימושים שיש בהם משום קלות ראש בבית הכנסת בשעת חורבנו, כתב בשו"ת אגרות משה (שם). שכיון שהקדשת הקרקע עליה בניי בית הכנסת אינה כלולה בחיוב לבנות בית הכנסת בקדושתו, אם כן אף על פי שבסתמא כונת המקדיש להקדיש גם את הקרקע, מ"מ אם התנה שיהיה ניתן להשתמש בה, ודאי שלא התכוון להקדישה.

[ביה"ד ד"ה להשתמש]

דאם התנה להתפלל עד זמן פלוני ואחר-כך לא יתפלל בו קלל, משפ"ש בו אחר פלות הזמן כל מה שירצה⁽⁵⁸⁾.

(59) אבל כשלא התנה שיתפלל בו עד זמן מסוים, אלא התנה שיוכל להחזירו לקדמותו כשירצו הרבים, כתב להלן (סי"א) לא מהני (תנאי) בשם רבנו חננאל שיש לו קדושת בית הכנסת.

מבחוץ]. אך הוסיף, שמ"מ צריך לנהוג ברחבת הכותל כבוד לענין כיבוד וריבוץ, שהרי משמשת הרחבה למקום תפילה להמון בית ישראל, ודינה כבית הכנסת.

[משנ"ב ס"ק לב]

דקא ש'התנו בפרושה⁽⁵⁵⁾.

(55) וראה ברמ"א לקמן (סי' קנד ס"ח) לענין תשמישי קדושה, שבדבר שנהגו להקל להשתמש בו תשמישי חול, ואי אפשר להיזהר בזה, מותר, כיון שלב בית דין מתנה עליהם כדי שלא יבואו בני אדם לידי תקלה. וראה שו"ת שואל ומשיב (מהדורא חמישאה סי' סג) שביאר, שזו כוונת המשאת בנימין מסתמא על תנאי הם עשויים, משום שלב בית דין מתנה עליהם, וראה משנת יוסף (סי' כו אות ח).

[שע"צ ס"ק יט]

מקל מקום אין נדאי להקל בזה⁽⁵⁶⁾ וכו', וגם האליה נכה לא קמב להפר ודאי⁽⁵⁷⁾.

(56) ולכאורה מטעם זה הכריע במשנ"ב לעיל (ס"ק ה) שמותר להאכיל אורחים עניים בבית הכנסת רק במקום הדחק, וראה שם שע"צ (סי' ד) שדעת הט"ז כהמשאת בנימין.

(57) ובשע"צ לעיל (שם) כתב בסתמא שדעת הא"ר שבבל לא דוקא.

[משנ"ב ס"ק לג]

אותו תנאי מועיל שלאחר שיחבר יהיה מפר להשתמש בו, אצל כל זמן שקיימת אין תנאו מועיל⁽⁵⁸⁾.

(58) ובטעם הדבר שאין תנאי מתיל להתיר תשמישים בבית הכנסת כשהוא בישוב, ראה מה שביאר בביה"ד ד"ה לא, ובשו"ת אגרות משה (ארי"ח ח"ב סי' מד) כתב שהרי זה כמתנה על מה שכתוב

הלכות בית הכנסת סימן קנב

המשך מעמוד 68

אסורה אלא אם כן ממלא מקום הנתיצה, כתב בשו"ת צמח צדק (ארי"ח סי' כ) שמה שהתירו לסתור את בית הכנסת הישן אחרי שבנו את החדש הוא משום שפקעה הקדושה ממנו וכדלעיל, וכן כתב בשו"ת שואל ומשיב (קמא ח"ב סי' כה). ובשו"ת בית שער (ארי"ח סי' נח) כתב, שגם לדעת הט"ז מותר לסתור לצורך הבנין אף כשאינו ממלא את מקום הנתיצה, ומה שאסר הט"ז לעשות גמא לסטנדר הוא מטעם שאין זה צורך בית הכנסת אלא צורך יחיד.

שלאחר שבנו את בית הכנסת החדש, מתחללת הקדושה של בית הכנסת הישן בחדש, וכן מבואר במשנ"ב לקמן (סי' קנג ס"ק מא) ובביה"ד שם (סי' ד"ה רשאים) שלאחר שבונים את בית הכנסת החדש, מותר להשתמש באבנים ובעצים של הישן ולהוציאם לחולין [על פי שבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר], כיון שהקדושה חלה על הבית הכנסת החדש, והישן יוצא לחולין.

וכן לדעת הט"ז [שהביא המשנ"ב ס"ק יב] שאף סתירה לצורך הבנין

הלכות בית הכנסת סימן קנג

המשך מעמוד לה

בית מקדש מעט בשביל זה. ומסיק שם, שאין למכור לכתחילה בית כנסת אלא אם כן יש בעיר בית כנסת אחר, או שעושים כן לדבר נחוץ מאוד כגון שחסר ספר תורה לקרוא בו בציבור, או שאין נביאים וכתובים ללמוד בהם.

[משנ"ב ס"ק ו]

ונביאים וכתובים גופא, כי הדין נקנה⁽⁶⁰⁾ וכו', ונחפשיין שלגנו⁽⁶¹⁾.

(8) וכן להניח כתובים על גבי נביאים או להיפר, כתב הרמ"א (י"ד סי' רפב סיט"ט) שמותר, הביא הגרי"א שם (ס"ק לו) ראייה לדבריו מהגמ' במגילה (כו, א).

(9) וקדושת חומשים שלנו [שאנינם עשויים כתיקן ספר תורה בגלילה

[משנ"ב ס"ק ג]

מפר למכר קדי לקנות עלי קדשה⁽⁶²⁾ וכו', אם לעלו קדשה מפר למכר בית-הכנסת קשאין לו בית-הכנסת אחר⁽⁶³⁾.

(6) ולמכור בית מדרש כדי לקנות תיבה, הסתפק הפמ"ג (משב"ז ס"ק א) אם מותר לעשות כן. והטורי אבן (מגילה כה, ב ד"ה בני העיר) כתב, שבית מדרש ותיבה שווים בקדושתם [דין דברים השווים בקדושתם מבואר בשו"ע להלן (ס"ד)].

(7) שם (ד"ה לא ימכרו) כתב שאין לעשות כן, לפי שלא יתכן שיהיה מותר למכור לכתחילה בית כנסת כדי לקנות תיבה וכדו', שהרי כופים את הקהל לבנות בית כנסת, ואין יתכן שיהיה מותר למכור ויתבטל